

Mark S. Smith: *God in Translation: Deities in Cross-Cultural Discourse in the Biblical World* (Wm. B. Eerdmans Publishing Co., Grand Rapids, 2010), 382 sid.

Mark S. Smith, ansedd exeget och forskare kring de "kanaaneiska" texterna från Ugarit i Syrien, ger sig i denna bok i kast med ett enormt område: frågan om gudomligheters tänkta "översättbarhet" (*translatability*) i Gamla Testamentets och den antika Främre Orientens värld. Boken är en nyutgåva – den ursprungliga, inbundna volymen kom 2008 – och den försöker göra ett helhetsgrepp kring frågorna om hur och när den bibliska världens människor (både i och utanför det gamla Israel – i ett kapitel sträcker sig Smith ända till den grekisk-romerska världen) kunde föreställa sig att olika gudomliga makter på något sätt "motsvarade" varandra och kunde "översättas" till varandra. Boken håller sig till stora delar till ett traditionellt historisk-kritiskt exegetiskt och religionshistoriskt angreppssätt, men här och var framskymtar en nutidstillvänd diskussion, där Smith frågar sig vad hans slutsatser och diskussioner har att säga om dagens religionsdialog och religionsmöten.

Ibland kan man förstå böckers bakgrund genom att ana vad de tar spjörn mot, och i detta fall är svaret helt uttalat redan från början: Smith ser sin bok som en utveckling – och en kritik – av de tankar som egyptologen Jan Assmann framlagt i dessa frågor. Smith vill utbygga och föra vidare, men samtidigt också korrigera, Assmanns arbete, som han ser som alltför ensidigt och ahistoriskt i framställningen av den gammaltestamentliga religionens förhållande till denna översättbarhet. Assmann drar en skarp linje mellan de polyteistiska religionernas öppenhet för identifikationer och kopplingar mellan olika kulturers gudar och de mono-teistiska religionernas förment exklusivistiska förnekande av sådana möjligheter, och Smith går helt explicit in för att problematisera denna frågeställning – och till och med den därmed förknippade och ytterligt kontroversiella diskussionen om huruvida monoteism har en tendens att underblåsa religiöst våld. Boken blir därmed mer än en rent historisk exposé – den har också vissa drag av apologi för monoteism som religiös inriktning.

Smith angriper sitt material med klassisk textforskningsmetod. Han börjar med att diskutera hur olika främreorientiska kulturer (Egypten, hettiter, Mitanni, Ugarit etc.) använder jämförande och jämförande mellan sina gudar som ett sätt att skapa en gemensam bakgrund t.ex. i utarbetandet av fördrag. Överhuvudtaget är det politiska och sociala ett ständigt återkommande analysverktyg: något abstrakt "filosofierande" kring gudomligheters likheter och olikheter är det inte Smith ägnar sig åt. Det är ofta relationen mellan stater och politiska makter som står i fokus, och hur de många olika typerna av gudomlig "översättbarhet" figurerar där. Smith visar att det långt ifrån alltid handlar om en enkel identifikation mellan t.ex. en het-

titisk och en egyptisk gudom: det kan lika gärna vara funktionella kriterier som avgör hur de förekommer tillsammans: vilka gudar från de olika sidorna i en politisk situation kan t.ex. bäst garantera ett avtals hållande? Denna funktionalistiska syn på gudomligheter jämförs träffande av Smith med vissa typer av modern religionshistoria: han ser nästan de antika tänkarna och skrivarna som gjorde dessa jämförelser som de första religionshistorikerna, i och med att de applicerar ett slags konsekvent analys av olika gudomligheters typologi över kulturgränserna. Åtminstone jag finner denna identifikation av protoreligionshistoria mycket trevlig – och den bidrar också till att göra antikens lärde till mer av intellektuella subjekt och mindre av helt främmande "prelogiker".

I ett kapitel tar Smith upp ett antal texter som diskuterar Jahve och andra gudar i ett "översättbart" perspektiv. Han nämner bland annat Dom 11:24, som ställer upp Jahve och moabiternas Kemosh som jämförbara storheter. Smith anser sig genom sina olika exempel ha motbevisat Assmanns tes om att den israelitiska religionen är översättningsmässigt tondöv – framför allt sätter han texterna i perspektiv och utgår från den helt riktiga föreställningen att monoteismen är en ganska sen utveckling i israelitiska sammanhang och inte kan förutsättas i texter från tidiga perioder. Smith ser istället grunden till GT:s senare avståndstagande från "andra gudar" som en stegvis konsekvens av ett antal utvecklingar, bland annat identifikationen mellan gudomligheterna El och Jahve (i sig ett slags "översättning"!)) som gjorde att övertygelsen om att man bara hade en enda gud kunde växa sig starkare. Han ser också det nästan dialektiska samspelet mellan den assyriska (och babyloniska) världsmaktens religion och den israelitiska som central: också i Mesopotamien börjar man efterhand koncentrera sig kring enstaka gudar (utan att förneka övrigas existens – Smith använder här uttrycket *summodeism*), och det fokus man efter hand ser t.ex. i Deuteronomium på Jahve som den ende gud man bör dyrka uppfattas av Smith som ett undertryckt folks motdiskurs i ett svårt politiskt läge. Medan de mesopotamiska härskarna lät sina gudar (Assur, Marduk) bli uttryck för alla gudar kom den israelitiska religionen undan denna "uppsugningseffekt" genom att hårt hävda Jahves "översättlighet" och unikhet.

Boken fortsätter med diskussioner om "översatta gudar" i grekisk-romersk, tidigjudisk och -kristen miljö (bland annat diskuteras den grekiskromerska receptionen av gudanamnet Iao i magiska texter), och avslutas med en noggrann och genomgående kritik av Assmann, den som på många sätt motiverat bokens existens.

Volymen är på många sätt mycket välargumenterad, och författarens textkunskap är imponerande. Själv hade jag kanske föredragit om Smith hållit sig mer renodlat till den historiska uppgiften att undersöka sitt valda fenomen i texterna och inte här och där

klivit över i diskussioner om modern religionssyn. Smith avfärdar till exempel (den i och för sig grovt förenklade) tesen om monoteistiska religioners våldsamhet genom att peka på att den israelitiska monoteismen uppstod i ett undertryckt läge (se t.ex. not 182) – men detta säger ju inget om hur en sådan religion typologiskt tenderar att fungera utan handlar bara om hur den uppstod i en situation där ingen större

”våldsmakt” kunde utövas. Men detta är ett val Smith har gjort, och som författare är det ens rätt att blanda genrer. Boken är mycket lärd, läsvärd och intellektuellt stimulerande.

Ola Wikander
Doktorand, Lunds universitet

Teologiska fakulteten vid Lunds universitet anordnar symposiet

”Religion som konst”

Den 26:e april 2011

Föreläsningar och panelsamtal om:

*konsten, litteraturen och musiken
som teologiska kunskapskällor,
släktskapen mellan konst och religion
samt religion som poesi*

Moderator och symposieledare: KG Hammar

Medverkande:

*Ylva Eggehorn, Christina Grenholm, Ann Heberlein, Anders Jeffner,
Helle Klein, Bo Larsson, Jonas Lundblad, Maria Schottenius,
Marcia Sá Cavalcante Schuback, Eric Schüldt, Ozan Sunar.*

Hörsalen, Språk- och litteraturcentrum (SOL), Helgonabacken 12.

För detaljerad information se www.teol.lu.se eller kontakta
jonas.lundblad@teol.lu.se